

LIETUVOS TOTORIŲ KARIŲ ASMENVARDŽIŲ RAIDA IKI PAVARDŽIŲ SUSIDARYMO

Dr. Jūratė ČIRŪNAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Lietuvos totorių vardynas dar tik pradėtas tyrinėti. Pirmasis šio darbo ėmėsi istorikas Stanislovas Kričinskis. Savo monografijoje „Lietuvos totoriai“¹ jis vieną skyrių paskyrė Lietuvos totorių asmenvardžiams, jų kilmėi (Kričinskis 1993). Visų Lietuvos totorių pavardes, dauguma kurių yra pasiekusios mūsų laikus, savo knygoje „Herbarz rodzin tatarskich w Polsce“² paskelbė Stanislovas Dziadulevičius (Dziadulewicz 1986). S. Dziadulevičiaus knygoje yra išspausdintas ir Jakobo Szykiewičiaus rytietiškų žodžių ir vardų žodynelis (Szykiewicz 1986). XVI amžiaus Lietuvos totorių vardyno lituanizmus tyrė Jūratė Čirūnaitė (Čirūnaitė 1999). Tiurkų kilmės rusų pavardes yra surinkęs ir ištyręs Nikolajus Baskakovas (Баскаков 1979).

Pradėtas tirti ir pavardžių formavimosi procesas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Apie lietuvių pavardžių susidarymą monografiją yra išleidusi Vitalija Maciejauskienė (Maciejauskienė 1991), Kauno miestiečių pavardžių formavimąsi XVI–XVIII amžiuje tyrė Alma Ragauskaitė (Ragauskaitė 2001; Ragauskaitė 2005), ukrainiečių pavardžių susidarymo klausimais yra rašęs M. Chudašas (Худаш 1969; Худаш 1970). Šiame straipsnyje trumpai bus apžvelgta Lietuvos totorių pavardžių atsiradimo istorija. Pavarde čia laikomas asmenvardis, kurį nepakitęs sūnus paveldi iš tėvo. Panašų pavardės apibrėžimą nurodo ir lietuvių pavardžių tyrėja V. Maciejauskienė (Maciejauskienė 1991:19).

Patronimai

Lietuvos totoriai istorijos šaltiniuose minimi jau XV amžiuje. Tai vertėjai, diplomatai, palaikę ryšius su Perekopo (Krymo) ir Užvolgio chanatais. „Lietuvos Metrikos“ 5 tome, apimančiame 1427–1506 m. laikotarpį, Lietuvos totoriai užrašyti 34 kartus. Beveik visi užrašymai – vardu be tėvavardžio.

¹ S. Kričinskio monografija „Tatarzy litewscy“ pirmą kartą buvo išleista Varšuvoje 1938 metais.

² S. Dziadulevičiaus knyga pirmą kartą išėjo Vilniuje 1929 metais.

Pvz., gen. sg. *Лягим Бердея, толмача* (4; 157)³ „Legim Berdėju, vertėja“; dat. sg. *Тольмачу Черкасу* „vertėju Čerkasui“; gen. sg. *Абрагима писара* (4; 170) „Abrahimà raštininkà“; gen. sg. *брата нашого, толмача нашого Берендея* (4; 160) „mūsų brolio, mūsų vertėjo Berendėjaus“; *Бокеи* (4; 181); acc. sg. *о того татарына, о Кадыша* (4; 171) „tą totorių Kadyšà“; dat. sg. *Легушу* (4; 148); dat. sg. *Баиразу* (4; 148); gen. sg. *прыятеля нашого, толмача нашого(о) на имя Баирана* (4; 127) „bičiulio mūsų, vertėjo mūsų, vardu Bairašo“; instr. sg. *зъ Речъжыпомъ толмачомъ* (4; 232) „su Redžipu, vertėju“; instr. sg. *зъ Лягимом* (4; 181). Tik vienas asmuo vadinamas dviem asmenvardžiais, kurių antrasis galbūt yra tėvavardis: dat. sg. *Обрагиму Тимирьчыну* (4; 175); dat. sg. *Обрагиму Тимирьчичу* (4; 99). Vien vardais, be tėvavardžių, XV amžiuje taip pat paprastai užrašomi asmenys iš Perekopo ir Užvolgio chanatų⁴ bei moldavai⁵. Su tėvavardžiais užrašomi krikščionys

³ Visi įvardijimai metrikuoti: skliausteliuose pirmiausia nurodomas šaltinio numeris, o po to – puslapis.

⁴ Ordos totorių minimos kelios dešimtys. Pvz., gen. sg. *Шиг Акмата цара* (4; 97) „chano Šig Akmato“; acc. sg. *слугу нашого Тагира* (4; 97) „mūsų tarnà Tagirà“; gen. sg. *Мендли Кгерея цара* (4; 97) „chana Mendli Girėju“; gen. pl. *пословъ своихъ Исупа а Мусунака* (4; 98) „savo pasiuntinius Jusupà ir Musunakà“; *посла своего* <...> *Кулука* (4; 99) „savo pasiuntinį Kulukà“; *Ахматъ царь* (4; 156) „chanas Achmatas“; acc. sg. *Обьдулу кн(я)зя* (4; 157) „kunigaikštį Abdulà“; acc. sg. *Кгару кн(я)зя* (4; 157) „Garà kunigaikštį“; gen. sg. *Тагира* (4; 157); gen. sg. *Кулука богатыра* (4; 157) „didvyrį Kulukà“; gen. sg. *Такъгисубуя* (4; 157); gen. sg. *Макая* <...> *слугу своего* (4; 157) „savo tarnà Makajù“; gen. sg. *Хожакъ солтана* (4; 157) „Chožakà sultona“; gen. sg. *Боляхчя* (4; 157); gen. sg. *Хочаньгула* (4; 157); gen. sg. *кн(я)зя Балахча* (4; 157) „kunigaikščio Balachčos“; dat. sg. *моему послу Чорному Обьдуле* (4; 158) „mano pasiuntiniui Juodajam Abdulai“; *Ездемиръ солтановъ* (4; 158) „Jezdemiras, sultono sūnus“; *слуга Чорный Хожакъ* (4; 158) „tarnas Juodasis Chožakas“; gen. sg. *Ислам мурзы* (4; 158) „Islamo, murzos“; gen. sg. *кн(я)зя Тивикеля* (4; 158) „kunigaikščio Tivikelio“; acc. sg. *слугу своего, Менли Субуя богатыра* (4; 158) „savo tarnà Menli Subujù, didvyrį“; instr. sg. *Мендли Кгереемъ, царемъ перекопским* (4; 160) „Mendli Girėjumi, Perekopo chanu“; *Ачъжы Кеирей цар* (4; 161) „Adži Girėjus, chanas“; *Ямгурчы солтанъ* (4; 234) „Jamgurčy, sultonas“; acc. sg. *великого цара Батыя* (4; 125) „didijį chana Batyjù“. Ordos totorių įvardijimai ir XVI amžiuje rašomi be patronimų – „Lietuvos Metrikos“ 10, 11, 28, 8 (227), 4 (224) tomuose.

⁵ Moldavų minima keliolika. Pvz., acc. pl. *пословъ* <...> *Ивана Берсена и Балицу дьяка* (4; 168) „pasiuntinius Ivanà Bersenà ir dijokà Balicà“; acc. sg. *посла, Костю дьяка* (4; 167) „pasiuntinį dijokà Kostjà“; acc. sg. *посла Костантына дьяка* (4; 168) „pasiuntinį dijokà Kostantina“; acc. sg. *посла Шандра дьяка* (4; 168) „pasiuntinį dijokà Šandra“; *Ион Стефанъ, воевода, Божю м(и)л(о)стью, з(о)с(по)д(а)рь земли Молдавское* (4; 168) „Jonas Stefanas, karvedys, Dievo malone Moldavijos žemės valdovas“; gen. sg. *Стефана, воеводы волоцкого* (4; 166) „Stefano, valakų karvedžio“; instr. sg. *маршалком* <...> *Дчуржею* (4; 66) „maršalka Džurža“; instr. sg. *Илею воеводою, з(о)с(по)д(а)ремъ земли Молдавское* (4; 249) „karvedžiu Iļa, Moldavijos žemės valdovu“; instr. sg. *слугою Лукашомъ* (4; 223) „tarnu Luku“; gen. sg. *Матыяша писара* (4; 140) „Matijašo, raštininko“; dat. sg. *Ивану Питару* (4; 142). Vis dėlto du moldavai užrašyti su tėvavardžiais: instr. sg. *Юремъ Шербином* (4; 66); instr. sg. *послы, Федором Исаевичом* (4; 168) „pasiuntiniu Fedoru Isajevičiumi“.

iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, asmenys iš Maskvos⁶, Pskovo ir Novgorodo⁷ kunigaikštysčių.

Kiek kitokius duomenis randame „Lietuvos Metrikos“ 4 tome, apimančiame 1479–1491 m. laikotarpį. Joje yra įrašai apie 93 Lietuvos totorius. Beveik pusė totorių (43; 46,23%) turi tėvavardį. Vis dėlto iš 127 Lietuvos totorių, kurie užrašyti XV a. dokumentuose, tėvavardį turi tik trečdalis (44; 34,65%).

XVI amžiaus pradžioje („Lietuvos Metrikos“ 8 tome, apimančiame 1499–1514 m. laikotarpį) Lietuvos totoriai minimi 143 kartus. Daugiau nei pusė jų (75; 52,4%) užrašyta su tėvavardžiu. Pvz., dat. sg. *Татарину Бекгиму Маиковичу* (5; 413) „totoriui Begimui, Maiko sūnui“; gen. sg. *в татаръ нашыхъ в Данка а в Банка Тенковичовъ* (5; 355) „mūsų totorių Danko ir Banko, Tenko sūnui“; dat. sg. *Толмачу Исуну Тулатовичу* (5; 424) „vertėjui Jusupui, Tulato sūnui“; dat. sg. *Тактомьшу Довлешевичу* (5; 424); dat. sg. *Янушку Кадышевичу* (5; 425); dat. sg. *Харамши Козьловичу* (5; 420); dat. sg. *Касыму Бобашевичу* (5; 402). Vis dėlto beveik pusė visų XVI amžiaus pradžios totorių užrašyta vienu vardu.

Beveik tuo pačiu metu, XVI amžiaus pradžioje, „Lietuvos Metrikos“ 11 tome, apimančiame 1518–1523 metų laikotarpį, minimi šeši Maskvos totoriai belaisviai⁸. Visi jie užrašyti su tėvavardžiais.

Lietuvos totorių vardine tėvavardžių gausėjo, tačiau labai iš lėto. Štai 1528 m. LDK kariuomenės surašymo duomenyse iš 506 totorių su tėvavardžiu užrašyti du trečdaliai (317; 62,6%). Totorių, turinčių tėvavardžius, buvo daug mažiau nei juos turinčių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų,

⁶ Maskviečių užrašyta nedaug. Pvz., *княз великий Василие Василевичъ московский и новгородский, и ростовский, и пермский, и иных* (4; 131) „Maskvos ir Novgorodo, ir Rostovo, ir Permės, ir kitų didysis kunigaikštis Vasilijus Vasiljevičius“; *княз Василие Ярославичъ* (4; 131) „kunigaikštis Vasilijus Jaroslavičius“; *княз Михаилу Андреевичъ* (4; 131) „kunigaikštis Michailas Andrejevičius“; gen. sg. *великого князя Ивана Василевича всея Руси* (4; 212) „visos Rusios didžiojo kunigaikščio Ivano Vasiljevičiaus“.

⁷ Novgorodiečių ir pskoviečių yra keliolika. Pvz., *послы новгородский Есифъ Василевичъ, сынъ посадничъ* (4; 245) „Novgorodo pasiuntinys Josifas Vasilevičius, posadniko (kunigaikščio vietininko mieste) sūnus“; instr. sg. *со владыкою новгородскимъ, съ Евъфимемъ* (4; 244) „su Eufimijumi, Novgorodo bažnyčios hierarchu“; instr. sg. *с посадникомъ, с Федором с Олсевичомъ* (4; 244) „su posadniku (kunigaikščio vietininku mieste) Fedoru Olisejevičiumi“; instr. sg. *с тысяцьцикомъ, Семенем Тимофеевичом* (4; 244).

⁸ *Татарове московские, Великое жъ битъвы, шесть ихъ: кн(я)зя Мадыховъ сынъ Сивиндукъ мурза, Акишъ Отмакишовъ сынъ; Бузакъ Шышковъ сын, Бахъмать Абдуловъ сын, Яковъ Ивановъ сын, Чура Тулушыковъ сын* (6; 88) „Maskvos totoriai po Didžiojo mūšio, šešiese: kunigaikščio Madyko sūnus murza Sivindukas, Akišas, Otmakišo sūnus, Buzakas, Šyiko sūnus, Bachmatas, Abdulos sūnus, Jakovas, Ivano sūnus, Čura, Tuluškyo sūnus“.

kurių tėvavardis jau buvo susiformavęs (išskyrus Voluinę⁹, kurioje paplitusi kita įvardijimo sistema – ne vardas + tėvavardis, o vardas + *-sk-* tipo asmenvardis).

Vis dėlto XVI amžiaus viduryje padėtis keičiasi – 1565 m. LDK kariuomenės sąrašė iš 117 įvardytų totorių tėvavardį turi 110 (94%), 1567 m. LDK kariuomenės sąrašė iš 431 įvardyto totoriaus su tėvavardžiu užrašyti 388 (90%).

1631 m. „Totorių valdų revizijoje“ su tėvavardžiais užrašyti beveik visi totoriai, išskyrus tuos atvejus, kai paminimi broliai, pvz., *Sielim Szczęsnowicz z bratem Isupem* (2; 79) „Selimas, Ščensno sūnus, su broliu Jusupu“. Šiuo atveju ir antrojo brolio tėvavardį galima laikyti žinomu.

Taigi XVI a. viduryje – XVII a. pradžioje Lietuvos totorių tėvavardį galima laikyti susiformavusiu.

XVI a. pabaigoje dalyje Lietuvos totorių įvardijimų atsiranda antrasis patronimas (tiesa, tokių įvardijimų užuomazgų totorių įvardijimuose būta ir 1567 m. dokumente, o Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės krikščionių vardyne tokių įvardijimų yra jau XV amžiuje¹⁰). Pirmąjį patronimą reikėtų laikyti tėvavardžiu, o antrąjį (užrašytą nominatyvu arba genityvu) – tėvo tėvavardžiu. Pvz., asmens, vardu *Маликѡбаша Ордынецъ* „Malikbaša Ordietis“, sūnus – *Осанъ Маликѡбашичъ* „Osanas, Malikbašos sūnus“, o šio sūnus – *Маско Осановичъ Маликѡбашича* (1; 25-27) „Masko, Osano sūnus, Malikbašos anūkas“. Tėvo tėvavardis (senelio vardo priesaginis vedinys), t. y. asmenvardis, jungiantis tris šeimos kartas, į anūko įvardijimą dažniausiai užrašomas genityvu, pvz., *Янко Абдышевичъ Мелеховича* (3; 1368); *Обдула Абрагимовичъ Мелеховича* (3; 1368); *Яхья Келимовичъ Сабачкевича* (3; 1369), kartais – nominatyvu, pvz., *Chasieyn Smolskiewicz Aziulewicz* (1; 509).

Patronimai – pirmasis arba antrasis – tai potencialios pavardės. Dalis jų XVII a. pabaigoje pradėjo virsti pavardėmis.

⁹ XVI a. LDK kariuomenės surašymų dokumentuose Voluinėje net 57,8% (460 užrašymų) visų įvardijimų sudaro vardas + *-sk-* tipo asmenvardis. Pvz., *Прокопъ Гуляницки* (3; 424); *Левъ Вилгорски* (3; 424); *Семень Елюбокѡемъски* (3; 424); *Иванъ Ляховски* (3; 423). Voluinėje įvardijimo būdas vardas + patronimas sudaro tik 14,1% visų įvardijimų (112 užrašymų).

¹⁰ Pvz., *дворанин нашъ, Воина Яцковичъ Фалеевича* „mūsų bajoras Voina, Jacko sūnus, Falėjaus anūkas“. Jo tėvas – *Яцко Фалеевичъ* (4; 268) „Jacka, Falėjaus sūnus“. Taip pat *мещанинъ виленскии Богданъ Онковичъ Грицевича* (4; 276) „Vilniaus miestietis Bogdanas, Onko sūnus, Griciaus anūkas“.

–sk– tipo asmenvardžiai

–sk– tipo priesagų vedinių totorių vardyne atsiranda palyginti vėliau (lyginant su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų įvardijimais). 1528 m., 1565 m. ir 1567 m. LDK kariuomenės dokumentų vardyne galima pastebėti dėsninę: –sk– tipo asmenvardžių mažėja einant iš pietų (Voluinės) į šiaurę. Mažiausiai jų Žemaitijoje ir totorių sąrašuose. Totorių sąrašuose šios priesagos nėra nei 1528 m., nei 1565 m. dokumentuose. 1567 m. dokumente ši priesaga atsiranda pirmą kartą – asmenvardyje Халецкий: *Ахметъ Халецкий* (3; 1361), asmenvardyje Верблицкий: *Верблицкий Залесковичъ* (3; 1163) ir asmenvardyje Коморовски: *Аньдрей Янутевичъ Коморовски* (3; 1172). O štai 1631 m. „Totorių valdų revizijoje“ su šia priesaga sudaryta nemaža asmenvardžių – 84. Pvz., *Talkowski* (2; 87); instr. sg. *Łowczyckim* (2; 87); *Tarasowski* (2; 108); Smolski: *Smolski Sielimbekiewicz* (2; 81); *Smolski Szachmancerewicz* (2; 95); Makowiecki: *Mucherem Makowiecki* (2; 126); Rojżewski: *Marcin Rojżewski* (2; 92); Baranowski: *Abduła Baranowski* (2; 92); Kieński: *Bohdan Kieński* (2; 87); Rudnicki: gen. sg. *Szachmancera Rudnickiego* (2; 132); Zawacki: gen. sg. *Abrahima Zawackiego* (2; 113). XVII amžiuje –sk– tipo priesaga tvirtai įeina į Lietuvos totorių vardyną (be abejo, gausumu ji dar labai nusileidžia patroniminėms priesagoms). Pvz., 1690 m. dokumente įvardijimų su –sk– tipo asmenvardžiais yra 43,2% (76). XVII a. pabaigoje –sk– tipo priesagos vediniai ima virsti pavardėmis.

Asmenvardžiai, neturintys priesagų

XVI amžiaus Lietuvos totorių įvardijimams būdinga vardų gausa (nemaža įvardijimų turi po du, paprastai tiurkiškus, vardus). Dažniausiai netiurkiškos kilmės asmenvardžių, kurie neturi priesagų ir kurių nebeišina pavadinti vardais, totorių vardyne atsiranda 1631 m. dokumente. Pvz., Kalina: *Heliasz Kalina* (2; 89); Pułtor: *Adam Pułtor* (2; 98); Bulhak: *Fiedor Bulhak* (2; 109); Korsak: *Isup Korsak* (2; 130); Nawra: *Abrahim Alejewicz Nawra* (2; 87); Rubaj: *Suliman Denisławowicz Rubaj* (2; 90); Konrat: *Adrachman Alejewicz Konrat* (2; 122); Kożemiaka: acc.sg. *Tatarzyna, Romuka Rozgicza Kożemiakę* (2; 130). XVII a. pabaigoje šie asmenvardžiai, neturintys priesagų, ima virsti pavardėmis.

Titulai ir kiti bendriniai žodžiai

Su titulais ir kitais bendriniais žodžiais, paaiškinančiais asmenvardžius, būdavo užrašoma nemaža totorių įvardijimų. Tačiau būdavo ir tokių įvardijimų, kuriuos sudarydavo vien tik titulai arba kiti bendriniai žodžiai. Asmenvardžių į šiuos įvardijimus neįeidavo. Pvz., Царевичъ „caraitis, arba chanaitis“: gen. sg. *Царевича Острынского* (3; 1378) „Ostrynos caraičio“; gen. sg. *Царевича Пунского* (3; 1378) „Punios caraičio“; *царевичъ пунский* (7; 79); gen. sg. *Царевича* (8; 62); Улан „ulonas“: instr. sg. *Уланем* (2; 86); Сеить „ponas“ – arab.: *Сеитъ* (3; 115); dat. sg. *Сеиты, киевскому* (5; 459) „Kijevo ponui“; dat. sg. *молодому сеиты* (5; 459) „jaunajam ponui“; хоружый „vėliavininkas“: dat. sg. *до хор(ужого) алаирского* (9; 92) „Jalairų vėliavos vėliavininkui“; dat. sg. *Хоружому татарскому в повете Виленскомъ* (9; 92) „Vilniaus pavieto totorių vėliavininkui“; *Козакъ* (3; 110) „kazokas“.

Tarp mūsų laikus pasiekusių totorių pavardžių yra ir kilusių iš titulų. Pvz., Carewicz (Dziadulewicz 1986: 76; 387) (išnykusi); Murzicz (Dziadulewicz 1986: 228); Улан (Dziadulewicz 1986: 348); Уланович (Dziadulewicz 1986: 449).

Pirmosios pavardės

Pirmąją Lietuvos totorių pavardę aptinkame 1631 m. dokumente. Tai į krikščionybę perėjusios totorių šeimos antroponimas *Bulhak*, susidaręs nubyrėjęs patroniminei asmenvardžio priesagai. Senelis ir jo brolis – *Matysz i Anton Bulhakowicze* (2; 133). Antono sūnus Fiedoras ir jo sūnūs jau turi pavardę: *Fiedor Bulhak z synami Iwanem, Siemionem i Waskiem Bulhakami* (2; 133). Ši pavardė nėra paliudyta S. Dziadulewicziaus Lietuvos totorių pavardžių, pasiekusių mūsų laikus, sąrašė.

Su reguliariu Lietuvos totorių pavardžių srautu susiduriame XVII amžiaus antroje pusėje.

1659 m. – Ibryciai. Tėvas – *kniaz Ianusz Ibrycz*, sūnus – gen. sg. *Achmiecia Ianiewiczza Ibrycza* (1; 342).

1663 m. – Rafalovičiai. Tėvas – *Adam Adrachmanowicz Rafałowicz*, sūnus – dat. sg. *Radzyfowi Adamowiczu Rafałowiczu* (1; 351–352).

1667 m. – Senkevičiai. Tėvas – *Ходца Сенъкевичъ*, sūnūs – instr. pl. *зб князями Гелиашом и Речыпою Ходцовичами Сенъкевичами* (1; 393).

1669 m. – Rudevičiai. Tėvas – gen. sg. *князя Рызвана Рудевича*, sūnus – *Урыашъ Рудевичъ* (1; 402).

1671 m. – Senkaiščiai. Tėvas – dat. sg. *Хадецю Сенкайшу*, sūnūs – instr. pl. *Фурсомъ, Гелиашомъ и Речыпомъ Хадецевичами Сенкаийщами* (1; 417).

1672 m. – Zagolskiai. Tėvas – gen. sg. *Шахманъцера Заголъского*, sūnūs – gen. sg. *Миколая Махманъцеровича Заголъского* (1; 422).

1672 m. – Jasinskiai. Tėvas – dat. sg. *князю Шаму Ясинским*, sūnūs – instr. pl. *з князями Мухаремемъ и Хусейнемъ Шамовичами Ясинскими* (1; 421).

1675 m. – Navros. Tėvas – gen. sg. *Dawida Nawre*, sūnūs – *Samuel <...> Konstany Dawidowiczowie Nawrowie* (1; 431).

1675 m. – Šolkovskiai. Tėvas – dat. sg. *Fursu Szolkowskiemu*, sūnūs – dat. pl. *Uryaszu y Katymieru Szolkowskim* (1; 434).

1682 m. – Kašeidarovičiai. Tėvas – *Iochcia Mustaficz Kaszeydarowicz*, sūnūs – gen. pl. *Ibrahima y Samuela Kaszeydarowiczow* (1; 473–474).

1683 m. – Rudzevičiai. Tėvas – gen. sg. *Мустафы Рудзевича*, sūnūs – gen. pl. *Радзина, Данеля, Мамеця и Адома Мустафичов Рудзевичов* (1; 477).

1683 m. – Sobolevskiai. Tėvas – instr. sg. *Давидом Соболевским*, sūnūs – instr. sg. *Самуелем Давидовичом Соболевским* (1; 481).

1695 m. – Sundziudai. Tėvas – gen. sg. *kniazia Barasza Sundzdiuda tołmacza*, sūnūs – dat. pl. *kniaziu Affendeiu y Chamkieldeiu Baraszewiczach Sundzdiudach* (1; 497).

1700 m. – Safianovičiai. Tėvas – *Asan Safianowicz*, sūnūs – *Cymbay Safianowicz* (1; 511–512).

XVII amžiaus antroje pusėje iš viso užrašyta 14 pavardžių. Visos jos išrinktos iš teismų dokumentų. Teismų byloje dažnai minimi visi šeimos nariai, todėl čia nepalyginti didesnė tikimybė rasti pavardžių, nei, pvz., kariuomenės sąrašuose ar kituose gyventojų surašymo dokumentuose.

Iš XVII amžiaus antroje pusėje užrašytų pavardžių S. Dziadulevičius mini Rafalovičius, Senkevičius, Zagolskius, Jasinskius, Navras, Rudzevičius, Safianovičius, Sobolevskius. Mūsų dienų nepasiekė šios pavardės: Siundziudai, Kašeidarovičiai, Šolkovskiai, Senkaiščiai, Rudevičiai. Be to, Ibryčiai, S. Dziadulevičiaus nuomone, – ne pavardė, o pravardė.

Iš XVII amžiuje užrašytų 15 totorių pavardžių daugiausia yra patronimiinių – septynios. Keturių pavardės yra –*sk*– tipo priesagų vediniai. Pavardžių, kilusių iš asmenvardžių, kurie neturi priesagų, yra taip pat keturių. Panašiai pasiskirsto ir mūsų dienas pasiekusios totorių pavardės (40,8% – patronimiinės, 33,4% –*sk*– tipo, 25,8% – be priesaginių afiksų)¹¹.

¹¹ Apskaičiuota pagal S. Dziadulevičiaus knygos (Dziadulewicz 1986) duomenis. Joje minima mūsų dienas pasiekusi 721 Lietuvos totoriaus pavardė.

Galima spėti, jog ypač intensyviai Lietuvos totorių pavardės turėjo formuotis XVIII amžiuje – vienos tik atsiradusios išnykdavo, kitos naujai susidarydavo. Galbūt vyko vienokie ar kitokie priesagų numetimo ar keitimo procesai. Yra žinoma atvejų, kai jau, regis, susiformavusi pavardė kitoje kartoje įgyja patroniminę priesagą. Pvz., 1784 m. užrašyto dat. sg. *Alkieju Mustofu* sūnus nepaveldi tėvo antrojo asmenvardžio, o jis užrašomas su patronimine priesaga: *Abdułkierym Mustoficz* (1; 545).

Kadangi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės totorių įvardijimai buvo dviniai arba triniai, pavardė formavosi arba iš antrojo, arba iš trečiojo asmenvardžio. Vyriškos lyties asmens, paveldėjusio pavardę iš tėvo, įvardijime pavardė galėjo būti arba antroje, arba trečioje įvardijimo pozicijoje.

Išvados

1. Lietuvos totorių patronimai formuojasi vėliau negu LDK bajorų luomo asmenų patronimai: a) XV a. trečdalis Lietuvos totorių užrašomi su tėvavardžiu; b) XVI a. pradžioje pusė Lietuvos totorių turi tėvavardį; c) 1528 m. du trečdaliai Lietuvos totorių turi tėvavardį; d) XVI a. viduryje – XVII a. pradžioje Lietuvos totorių tėvavardį galima laikyti susiformavusiu.

2. XVI a. viduryje dalies Lietuvos totorių vardyne atsiranda antrasis patronimas – tėvo tėvavardis. Jis užrašomas genityvu arba nominatyvu.

3. –sk– tipo asmenvardžių Lietuvos totorių vardyne atsiranda XVI a. viduryje, o ypač pagausėja XVII a. pradžioje.

4. Asmenvardžių, kurie neturi priesagų ir nėra vardai, Lietuvos totorių vardyne atsiranda XVII a. pradžioje.

5. Titulais ir kitais bendriniais žodžiais, vėliau galinčiais virsti pavardėmis, Lietuvos totoriai kartais pavadinami, į įvardijimus neįtraukiant asmenvardžių.

6. Pirmoji Lietuvos totorių pavardė užfiksuota 1631 metais.

7. Masiškai Lietuvos totorių pavardės ima rasti XVII a. antroje pusėje. Pavardėmis virsta patronimai, –sk– tipo asmenvardžiai, asmenvardžiai, kurie neturi priesagų ir nėra vardai.

8. Lietuvos totorių pavardės formavosi arba iš antrojo, arba iš trečiojo įvardijimo nario ir vyriškos lyties asmens, paveldėjusio pavardę iš tėvo, įvardijime eidavo arba antroje, arba trečioje pozicijoje.

Šaltiniai

1. АКТЫ, издаваемые Виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ. Т. 31: АКТЫ о литовскихъ татарахъ. Вильна, 1906.
2. Borawski P., Sienkiewicz W., Wasilewski T. Rewizja dóbr Tatarskich 1631 r. – sumariusz i wypisy. – Acta Baltico-Slavica, XX. Wrocław etc., 1991.
3. Литовская Метрика, ч. III: Книги Публичныхъ Дель. Переписи войска Литовскаго. Пг., 1915.
4. Lietuvos Metrika, kn. Nr. 5 (1427–1506), Užrašymų kn. 5. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
5. Lietuvos Metrika, kn. Nr. 8 (1499–1514), Užrašymų kn. 8. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
6. Lietuvos Metrika, kn. Nr. 11 (1518–1523), Įrašų kn. 11. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997.
7. Метрыка Великага Княства Літоўскага (1522–1552), Книга записаў 28, Книга 28. Менск, 2000.
8. Lietuvos Metrika, kn. Nr. 3 (1440 — 1498), Užrašymų kn. 3. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
9. Lietuvos Metrika, kn. Nr. 564 (1553–1567), Viešųjų reikalų kn. 7. V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Literatūra

Čirūnaitė 1999	Čirūnaitė J. Baltiški LDK kariuomenės dokumentų antroponimai. – Darbai ir Dienos. Nr. 10(19). P. 69–78.
Dziadulewicz 1986	Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
Kričinskis 1993	Kričinskis S. Lietuvos totoriai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
Maciejauskienė 1991	Maciejauskienė V. Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a. Vilnius: Mokslo.
Ragauskaitė 2001	Ragauskaitė A. Kauno miestiečių pavardžių formavimasis XVI–XVIII amžiuje. – Acta linguistica lithuanica. Nr. XLV. P. 123–143.
Ragauskaitė 2005	Ragauskaitė A. XVI–XVIII a. kauniečių asmenvardžiai. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

- Szynkiewicz 1986   Szynkiewicz J. Tłumaczenia słów i nazw orientalistycznych. – Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce. Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe.
- Баскаков 1979   Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения. Москва.
- Худаш 1969   Худаш М. Л. З історії формування і становлення українських прізвищ. – Мовознавство. № 2. С. 37–46.
- Худаш 1970   Худаш М. Л. К вопросу о возникновении украинских фамилий. – Антропонимика. Москва. С. 121–125.